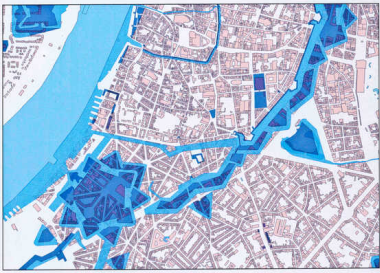
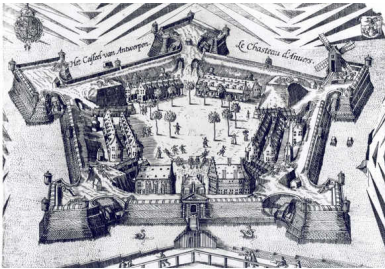

De burcht die Antwerpen klein moest krijgen

STEDELIJKE ARCHEOLOGISCHE DIENST

STADSARCHIEF ANTWERPEN

Bas Bogaerts

Citadel van Alva: Antwerpen legt stukje bij beetje de monsterburcht van hertog Alva bloot, die tien voetbalvelden groot was.

Onder het Antwerpse Zuid steekt een zestiende-eeuwse citadel.

Archeologen hebben net weer een stukje blootgelegd van het immense bouwwerk, dat een doorsnede van een halve kilometer had.

KIM HERBOTS EN BAS BOGAERTS

Johan Veeckman, hoofd van de dienst stadsarcheologie, wandelt nooit zomaar door de Antwerpse Zuidwijk. Bij zowat elk huis denkt hij aan wat er onder de keldervloer zit: een stukje bastion, een oude kasseiweg of misschien wel een toegangspoort van het vroegere fort. "Mijn vrouw wil hier zelfs niet meer met mij rondwandelen", zegt hij. Toen een vastgoedontwikkelaar onlangs aankondigde een appartementen- en kantorencomplex neer te planten op een perceel in de Verlatstraat, wist Veeckman: het is zover, er komt een nieuw stuk van de eeuwenoude citadel naar boven.

De grond was amper een paar tientallen centimeter uitgegraven toen zowat twintig meter grachtenmuur zichtbaar werd. Als bonus bleek er net op die plek ook een trap te zijn. "Het eerste stukje van de citadel is bij toeval in de jaren tachtig ontdekt", legt Veeckman uit. "Stadsarcheologie heeft pas een rol van betekenis gekregen vanaf de jaren zeventig. Daarvoor nam men het niet zo nauw met vondsten op bouwerven. Al wisten we natuurlijk wel dat dit gebouw ooit bestaan had."

Het superfort op het Zuid was een ideetje van Alva, de Spaanse hertog die in augustus 1567 als landvoogd arriveerde in onze contreien. Een jaar eerder hadden protestanten lelijk huisgehouden door heiligenbeelden in katholieke kerken te vernielen. Om de Nederlanden opnieuw onder de knoet te krijgen, stuurde koning Filips II Alva. De hertog richtte bijna meteen de Bloedraad op, een instantie die kettters en andersdenkenden met de dood -of minstens verbanning - bestrafte. De raad bestond negen jaar en executeerde op die tijd meer dan 1.000 mensen, ruim 11.000 anderen werden het rijk uitgezet.

De stad Antwerpen was een zorgenkindje voor Alva. De nog door keizer Karel bevolen stadsomwalling was nog maar net af, maar de hertog vond dat er meer nodig was. Antwerpen werd in het noorden

omgeven door protestantse gebieden en ook in de stad stikte het van lutheranen en calvinisten. Op bevel van Alva werd de pas gebouwde muur in het zuiden afgebroken en kwam er een citadel, gestoeld op die in Turijn.

"In Gent stond er toen ook al zo eentje", zegt Veeckman. "Als je het weet, zie je op sommige plekken in die stad nog een deeltje ervan. De Antwerpse dwangburcht had een dubbele functie: het aanwezige garnizoen moest aanvallen tegenhouden, maar moest tegelijkertijd ook de stad onder de knoet houden en zo de rust in de regio vrijwaren."

Straten vol bloed

Hoewel het bouwwerk gigantisch was, stond het er in vijf jaar tijd. "De Antwerpenaren werden gevorderd", zegt Veeckman. "Ze moesten mee komen graven en wie een paard had, moest dat ter beschikking stellen." In 1576 liep het mis. Spanje was failliet, de soldaten kregen al meer dan twee jaar geen soldij meer. Op 4 november verlieten 6.000 woedende militairen de citadel en trokken de stad in. Ze verkrachtten vrouwen, stalen al wat los en vast zat en doodden zowat elke man die ze tegenkwamen. Volgens een bron "dronken de honden op straat het bloed van de doden".

Toen de stad enkele jaren later voor korte tijd onder protestants bewind kwam, was de citadel een doorn in het oog. Er werden plannen gemaakt om minstens de helft van de vesting neer te halen en op die manier het bouwwerk te herleiden tot niet veel meer dan een deel van de stadsmuur. Maar aangezien de stad al snel weer in katholieke handen kwam, werd dat project nooit uitgevoerd. Het standbeeld van Alva dat op het binnenplein stond, was inmiddels wel verdwenen. "Zelfs op gravures van de citadel die nog uit de tijd van Alva dateerden, werd het standbeeld later weggekrast", zegt Veeckman. "De afkeer zat diep."

Afbraak

Het zou duren tot 1832, vlak na de onafhankelijkheid van België, vooraleer de citadel opnieuw een rol van betekenis kreeg. "De Hollanders hebben er zich toen verschanst in een poging om het land opnieuw in te nemen", zegt Veeckman. "Het gebouw werd, samen met de hulp van de Fransen, verschillende weken zwaar belegerd. In feite bleef er achteraf niet meer zoveel van over."

Maar de nieuwe Belgische regering vond het gebouw de moeite waard en liet het opnieuw opbouwen. "Om het zowat twintig jaar later opnieuw af te breken", zegt Veeckman. "De opvattingen over stadsvernieuwing wisselden in die tijd enorm snel. Er kwam een nieuwe verdedigingslinie rond Antwerpen en militair gezien was de citadel niet meer nodig. Bovendien was er veel geld mee gemoeid. Door de afbraak kwam hier een enorm terrein vrij dat ontwikkeld kon worden. De historische waarde was toen van geen tel."

De afbraak gebeurde echter niet grondig. De grachtenmuren, die een meter of vijf, zes hoog zijn, bleven bewaard. De rest van de citadel werd neergehaald voor zover ze in de weg stond. Zo komt het dat fundamenten, stukken muur en toegangswegen nog steeds onder de huidige huizen liggen. "Het stratenplan volgt op geen enkele manier het vroegere bouwplan", zegt Veeckman. "Het is een kwestie van geluk hebben. Als je huis of volledig in de gracht of volledig in de citadel ligt, is er geen probleem. Maar er verzakt hier regelmatig een woning en dan weten wij dat het half in de gracht, half op de vroegere muren is gebouwd."

Het laatste decennium jaar hebben Veeckman en zijn team al zo'n tiental stukjes citadel teruggevonden. "We hebben het toenmalige gebouw geprojecteerd op de plannen van stedenbouw. Van het moment dat er nu gebouwd wordt op een van de percelen waar restanten zouden moeten zijn, moet de archeologische dienst betrokken worden bij de werken."

Er zijn stukjes die Veeckman graag zou zien. Zo is er nog nooit een deel van een toegangspoort gevonden. "Het museum voor Schone Kunsten zou ongeveer in het midden van de citadel gelegen hebben. Een tijd terug was er even sprake van een verbouwing van de gevel. Wij hadden gehoopt dat we dan in de tuin een stukje van het fort permanent zichtbaar zouden kunnen maken. Helaas is die renovatie niet doorgegaan."

Maar toch geeft de citadel stukje bij beetje haar geheimen prijs, al zijn de vondsten nooit van lange duur. Over een paar weken al zal de nu ontdekte zestiende-eeuwse muur en trap alweer onder een laag beton liggen. Het archeologisch onderzoek kost handenvol geld. En dat voor muren die opnieuw bedekt worden en artefacten die ergens in een Antwerpse stadsdienst achter slot en grendel zitten.

"Ooit komt er misschien een tentoonstelling", zegt Veeckman. "Dat hoop ik althans. We hebben al een boek en nu werken we aan een app die als leidraad voor een wandeling boven de oude citadel en stadsomwandeling kan dienen. Weet u, in de parkeergarage onder de leien hebben we een stukje stadsomwalling kunnen bewaren. Dat heeft anderhalf miljoen euro gekost, betaald door Vlaanderen. Is dat het waard? Ik vind van wel. Vroeg je tien jaar geleden aan een Antwerpenaar wat de leien waren, hij had geen idee. Nu zijn er al velen die weten dat de leien liggen op de plek van de vroegere stadsmuren. Het historisch besef groeit."

""Er verzakt hier regelmatig,,

""een huis. Wij weten dan dat,,

""het half in de gracht, half op,,

""de vroegere muren is gebouwd' ,,

""Johan Veeckman,,

""Dienst stadsarcheologie,,